

Mat som menneskerettighet –
er det viktig for utvikling av politikk?

Helsetilsynets
Karl Evang seminar
18 oktober 2004

Professor Arne Oshaug
Høgskolen I Akershus

Sult og underernæring er dagens største brudd på menneskerettighetene.

Det angår ikke bare oss, men får store konsekvenser for de kommende generasjoner (vi "arver" konsekvensene av mors ernæringsstatus).

Å ikke gjøre noe med dem er fryktelig dyrt. Det er beregnet at bare jernmangel koster mange fattige land over 7% av GDP; enhver annen årsak til så store økonomiske tap ville fått svært stor oppmerksomhet (se 5th World Nutrition Report 2004).

Det handler om valg i politikken, valg av hvordan hver regjering bruker sin makt gjennom å utøve sin politikk.

Makt, politikk og menneskerettigheter

- Verdenserklæringen og de senere Konvensjonene ble utviklet med to store kriger som bakteppe, med store og bestialske overgrep – ”...aldri mer...”. Vi glemmer fort...

Jeg vil påstå at:

- Menneskerettighetene utgjør en rettesnor for maktutøvelse, politikkutvikling og -gjennomføring, lovutvikling og lovåndhevelse

Makt og politikk

Alt live er maktutfoldelse, hver handling er maktanvendelse, hver konflikt er en avveining av ulike maktfaktorer mot hverandre. Det som ikke representerer makt, er dødt. Å ta avstand fra makt lyder derfor i mine ører som å ta avstand fra det å leve.

Skrevet i forbindelse med Evangs første militærnektning (S.F. Berg: Evangs unge år, 2002)

Sentrale elementer for Evangs syn på mat, ernæring, helse og rettigheter

- ❖ Inspirert av store tenkere fra Rousseau, til Marx og Freud
- ❖ Kombinerte teori med praktisk erfaring fra virke som lege og radikaler
- ❖ Påpeke tidlig viktigheten av et ernæringsmessig fullgodt kosthold sentralt for god helse.
  - ❖ Fattigdom og dårlig kosthold årsak til sykdom/"uhelse" (folks kosthold avhengig av økonomisk evne, konklusjon allerede på 1930-tallet). Hva er det offentliges rolle?
- ❖ **Fysisk** og **psykisk** helse knyttet til **sosiale** forhold preget av undertrykkelse. Kunnskap viktig betingelse for frigjøring
- ❖ Løsninger av problemer må knyttes til årsakssammenhenger (holistisk tilnærming)
- ❖ Evang: Helse mer enn fravær av sykdom; det er statens ansvar å ta vare på befolkningens helse; de forebyggende tiltak del av en politisk strategi

Det utvidede helsebegrep

Ved helse må forstås at et menneske ikke bare er fri for sykdom og svakhet, men at det nyter fullstendig fysisk, psykisk og sosial velvære

Evang og FN

- ❑ I krigsårene var han mye i USA. Da bidro han betydelig i etableringen av to FN organisasjoner
- ❑ Først FAO og dernest WHO
- ❑ Deres ”grunnlov” (charter) er preget av Evangs tanker
- ❑ Hans tanker og ideer fra 1930-årene og oppover kan en si bidro til utviklingen av begrepet ”retten til helse”, og senere økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, hvor mat og helse stadfestes som menneskerettigheter

(Ringen 1990)

Roosevelt, sentral for tenkingen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter

- ❖ F.D. Roosevelt 'Four Freedoms Address', 1941
- ❖ Roosevelt's State of the Union address 1944 – 'Economic Bill of Rights'

F.D. Roosevelt (1941)

‘Four Freedoms Address’

- ❖ Frihet fra fattigdom (want)
- ❖ Frihet fra frykt, politisk undertrykkelse
- ❖ Talefrihet
- ❖ Trosfrihet

Roosevelts State of the Union address, 1944

“We have come to a clear realization of the fact that true individual freedom cannot exist without economic security and independence. ‘Necessitous men are not free men.’ People who are out of a job are the stuff of which dictatorships are made.

In our day these economic truths have become accepted as self-evident.”

Dette er tanker som passer godt med Evangs syn.

Sentrale internasjonale erklæringer og konvensjoner

- ❖ Verdenserklæringen om menneskerettigheter, 1948 (artikkel 25)
- ❖ Den internasjonale konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (1966), særlig artiklene 10, 11 og 12
- ❖ Konvensjonen om avskaffelse av alle former for diskriminering av kvinner (1979)
- ❖ Konvensjonen om barns rettigheter (1989)

Om retten til mat i Den internasjonale konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, 1966

Artikkel 11

1. Konvensjonspartene anerkjenner retten for enhver til en tilfredsstillende levestandard for seg selv og sin familie, herunder tilfredsstillende **mat**, klær og bolig, samt til stadig bedring av sine leveforhold.

Retten til mat

Viktige skritt 1990-tallet og ved starten på et nytt millennium

- ❖ Den internasjonale ernæringskonferansen, Roma 1992 (*mindre viktig*)
- ❖ **Verdenstoppmøtet om mat, Roma 1996**
(*svært viktig*)
- ❖ **Oppfølging til Verdenstoppmøtet om mat, 5 år etter (WFS:fyl), Roma 2002**
(*svært viktig*)

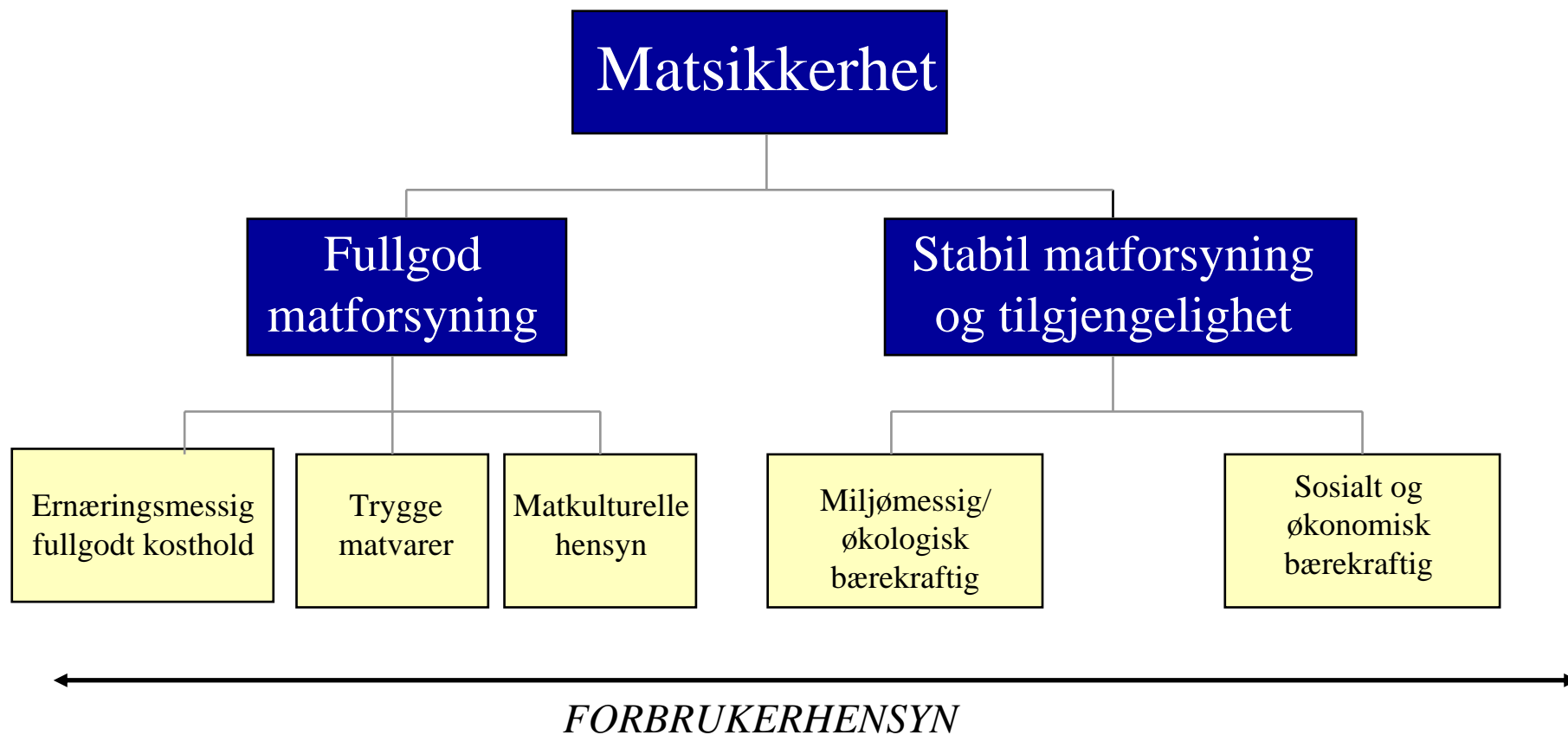
Verdens Matvaretoppmøte 1996

Statslederne eller deres utsendinger samlet i Roma i november 1996:

- Gjentok at tilgang til fullgod mat er en menneskerettighet
- Erkjente at denne rettigheten er vagt utformet og trenger nærmere *klargjøring*
- Slo fast behovet for å se nærmere på *de skritt som må tas* for å realisere denne rettigheten
- La ansvaret for koordinering av det videre internasjonale arbeidet med dette til FNs høykommissær for menneskerettigheter

Definisjon av matsikkerhet

Matsikkerhet eksisterer når alle mennesker til enhver tid har fysisk og økonomisk tilgang til nok og trygg mat for et kosthold som møter deres ernæringsmessige behov og matvarepreferanser som grunnlag for et aktivt liv med god helse (WFS, 1996)

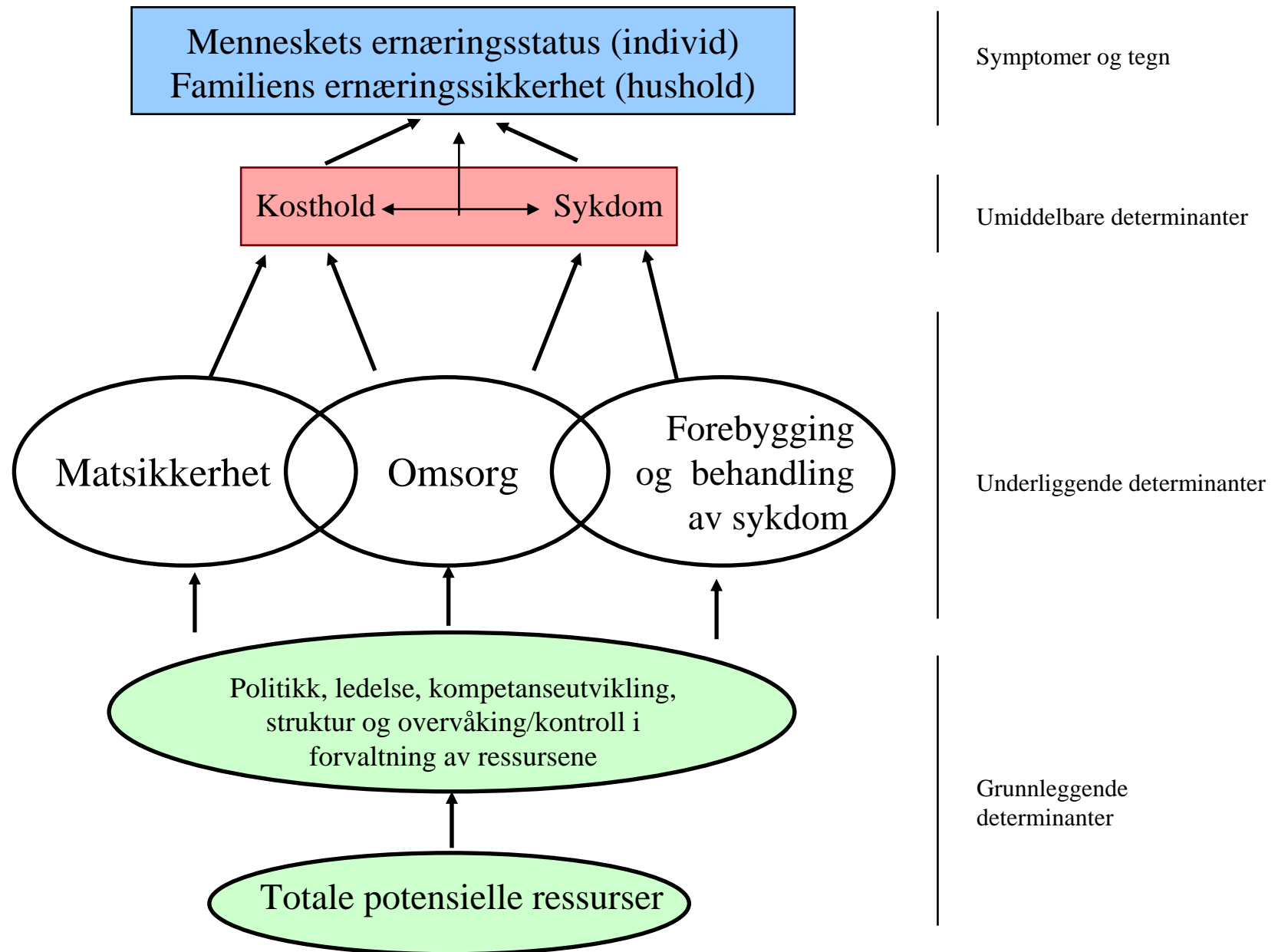

En normativ basis for matsikkerhet, kilde: Oshaug, A., Eide W.B. m.fl. 1985-1994- -

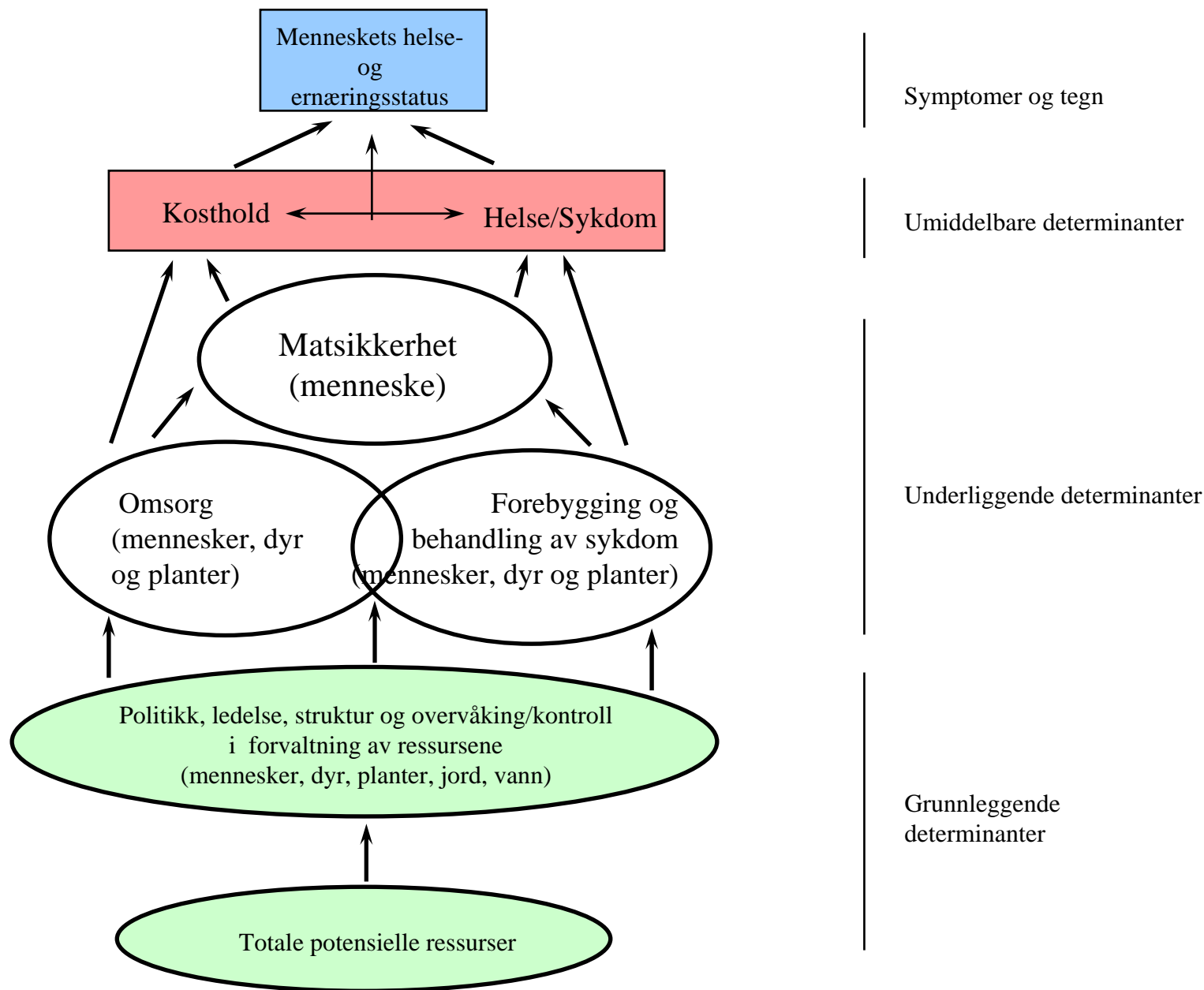

Forhold som bestemmer menneskers mat/kosthold, ernærings- og helsetilstand

Tilpasset etter UNICEFs "Conceptual Framework for the Causes of Malnutrition", 1990

Forhold som bestemmer menneskers mat/kosthold, ernærings- og helsetilstand

Betydningsfulle oppfølgingsaktiviteter etter toppmøtet

- ❖ Arbeidsgruppe om *Ernæring, etikk og menneskerettigheter* i FNs Forum for ernæring (UN Standing Committee for Nutrition) (1994-2004)
- ❖ Høykommissæren fulgt opp med egne ekspertkonsultasjoner om retten til mat 1997 og 1998
- ❖ FN-symposium om mat og menneskerettigheter, Genève, april 1999 (i FNs Forum for ernæring/SCN)
- ❖ IGWG – mellomstatlige forhandlinger om frivillige retningslinjer for retten til mat, som middel til å oppnå matsikkerhet (Roma 2002-2004)

Hva er statens forpliktelser når det gjelder retten til mat?

- ❖ At Staten er forpliktet til å dele ut mat til alle som har denne rettigheten?
- ❖ Eller at den skal legge til rette for at folk skal kunne brødfø seg selv?

HVA ER "RIKTIG SVAR"?

Klargjøring av innholdet i retten til mat

- ❖ Grunnlaget lagt av norsk tverrfaglig forskergruppe f.o.m. midten av åtti-åra (Eide, A, Oshaug, A, Eide, WB)
- ❖ FNs Komité for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (ØSK) framlegger ”**Generell kommentar om retten til mat 12**”, mai 1999
- ❖ Rapport om **Retten til mat og frihet fra sult** til FNs Underkommisjon for “Protection and Promotion of Human Rights”, august 1999 (oppdatert fra 1987, av Asbjørn Eide); samt flere rapporter fra spesialrapportøren for retten til mat under Kommisjonens for menneskerettigheter
- ❖ Komiteen for økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter: “**Generell kommentar om retten til helse 14**”, mai 2000
- ❖ Frivillige retningslinjer for retten til mat, Roma 2004

Generell kommentar om retten til mat nr. 12, 1999

Fullgod matforsyning/tilgang innebærer bl.a.

□ nok og riktig mat for enhver

- til å tilfredsstille ernæringsmessige behov (kvantitativt og kvalitativt)
- fri for farlige elementer (" trygg mat")
- kulturelt akseptabel/i forbrukernes interesse

□ bærekraftig matforsyning og mattilgang

- Økonomisk tilgjengelighet ("å ha råd til")
- Fysisk tilgjengelighet (miljømessig bærekraftig)

(UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights:
General Comment on the right to adequate food, 1999)

Nivå av forpliktelser for Stater som har ratifisert Konvensjonen om ØSKR

General Comment Nr. 12 uttaler om Retten til mat, §15 :

For realiseringen av retten til fullgod mat ....er Statene underlagt forpliktelser på tre nivåer:

- *respektere denne rettigheten* (respect)
- *beskytte den* (protect)
- *oppfylle den* (fulfil)
  - ved å *tilrettelegge for dens realisering* (facilitate)
  - ved å *forsyne/garantere den direkte* (provide)

(UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights:
General Comment on the right to adequate food, 1999)

Rammeverk for utarbeidelse av forpliktelser i forb. med “retten til mat”

Førende prinsipper Nivå av statlige forpliktelser	Matsikkerhet				
	Fullgod mat			Stabil mattilførsel/tilgang	
	Ernæringsmessig fullgod	Trygg	Matkulturelle hensyn	Miljømessig/økologisk bærekraftig	Sosialt og økonomisk bærekraftig
Respekttere					
Beskytte					
Oppfylle					
-Tilrettelegge					
-Forsyne/gi					

Retten til mat som en menneskerettighet - en integrert del av norsk mat- og landbrukspolitikk

- ❑ Norge har ratifisert Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter (hvor retten til mat finnes i art 11)
- ❑ Para 110 C i Grunnloven: Myndighetene skal respektere og sikre menneskerettighetene
- ❑ Sterke politiske føringer for å styrke menneskerettighetene i Norge
  - ❖ Ot prp nr 3, 1999, MR loven av mai 1999, St. meld. 21 (1999-2000) Styrking av MR i Norge
  - ❖ interdepartemental arbeidsgruppe, bl.a. alle departementer rapporterer om eget arbeid (tidligere statssekretærutvalg)
  - ❖ ny matlov, 19 desember 2003
- ❑ Oppfølging av Verdens matvaretoppmøte

5. Rapporten om verdens ernærings situasjon

Påpeker at:

- Menneskerettigheter må stå sentralt i gjennomføring av godt styresett
- Forbedring av offentlig sektor – ulike nivåer av forpliktelser (respektere, beskytte, oppfylle)
- Fullgod ernæring viktig for å oppnå mål også innen andre områder (bla MDG)

Utfordringer

Utfordringer - å bruke et menneskerettighetsperspektiv for utvikling av politikk og forvaltning innenfor mat, landbruk og helse. Dette innebærer:

- ❖ Klargjøring av plikter, krav og ansvar for alle aktører (Staten, fylket, kommunen, bønder/matprodusenter, industri, omsetningsledd, foreldre):
Respektere, beskytte, oppfylle
- ❖ Basert på “helkjede tenking”/holistisk
- ❖ System karakterisert av tillit -
”Forbrukerorientering/-revisjon”

St meld nr 19 (1999-2000)
Om landbruk og matproduksjon (s. 54)
Forbrukerorientering på matområdet

- ❖ *Respektere* forbrukernes rettigheter
- ❖ *Beskytte* forbrukerne
- ❖ *Tilrettelegge* for økt forbrukerdeltagelse
  - ❖ *Gjennomføre tiltak* for å øke forbrukerinnflytelsen

Evangs arv og fremtiden

- ❑ Hans verdier og politiske syn har direkte relasjon til dagens utvikling – nasjonalt og internasjonalt. Jeg vil svare ja på spørsmålet i overskriften til dette foredraget: Menneskerettighetene, inkludert mat, er viktig for utvikling av politikk
- ❑ Norges innsats innen ØSK har hatt stor internasjonal gjennomslagskraft i den normative utviklingen
  - ❑ Norge har fortsatt mye å bidra med
  - ❑ Neste store utfordringer: Tusenårsprosjektet og gjennomføring av WHO's handlingsplaner for henholdsvis barneernæring, og kosthold & fysisk aktivitet
  - ❑ Samspill mellom nasjonal og internasjonal normativ og policy utvikling og erfaringer er avgjørende, og må forsette
- ❑ Evangs syn på maktutfoldelse, maktanvendelse, og avveining av ulike maktfaktorer mot hverandre viste innsikt og visjon:
  - ❑ Det som ble menneskerettighetene er nettopp rammer og regler for maktutfoldelse og –anvendelse; de er viktige rettesnorer og instrumenter for ”godt styresett”, og har gitt et nytt paradigme hvor fag/vitenskap møter politikk i diskusjonen av hvordan makt brukes for at folk skal få et bedre liv

Takk for oppmerksomheten

The Food Security Matrix - the situation in Norway

Normative Framework	Food Security				
	Adequate food supply			Stable food supply and access	
Levels of state obligation	Nutritionally adequate	Safe	Culturally acceptable food	Environmental/ ecological sustainable	Economic and social sustainable
Respect	*Mentioned in the White paper	*Open meetings *Hearings *Adapt risk level *Transparency	*Monitoring & analysis of food preferences	*Surveillance of people`s fears vs real problems of pollution and risk	Ministry of Social Affairs Ministry of Finance
Protect	*Labeling *Scientific documentation	*Risk assessm. *Laws/reg. *Control services *Monitoring	*Labeling: Origin, content, way of production	*Surveillance of used pesticides, pesticides in the environment, effect on the environment	Ministry of Social Affairs Ministry of Finance
Facilitate/ implement	* Milk, fruit, veg. in schools * Info - NNC	*Risk handling/ communication *Action plan consumer policy	*Product dev. *Courses *Historical res.	*Action Plan to reduce risk when using pesticides *Diploma course in using pesticides	Ministry of Social Affairs Ministry of Finance

Tiltak (disk. på allmøte i LD, juni 2000)

- ❑ Kartlegge forbrukerpreferanser, ”Omverdensanalyse”
  - ◆ Forbrukerbarometer
  - ◆ Forbrukerpanel
  - ◆ Forbrukerfora
- ❑ Styrking av forbrukerrepresentasjon
- ❑ Forbedre risikoanalysen
- ❑ Videreføre forbrukerretting av tilsynene
- ❑ Merkeordninger på bakgrunn av utvidet kvalitetsbegrep
- ❑ Styrke forbrukerretta forskning
- ❑ Helhetlig informasjonsplan

The matrix intended as a tool

- For collective conceptualization of state obligations under country-specific circumstances as a basis for work plans
- In working out topic- and context-specific work plans for the implementation of the right to adequate food
- In assessing performance and identifying gaps

The Consumer Orientation of the Policy

- “The Norwegian Government will facilitate an agricultural production which reflect consumer preferences, based on transparency in decisions, accountability, consumer participation, and stimulating new industries and product development
  - *Respect the rights of the consumers*
  - *Protect the consumers*
  - *Facilitate increased consumer participation*
  - *Implement strategies and programs for increasing influence of the consumers on policy development”*

Consumer orientation of the food and agricultural policy

- Mandate given in the White Paper no 19 (1999-2000) developed by the previous Government and accepted by the Parliament. Content (as of February 2004):
  - Action Plan for consumer orientation – revisions and updates
  - Monitoring & analysis of food preferences
  - Educating the consumer
  - *Dialogue with the consumers*: 7 consumer panels in different regions
  - Strengthening international participation of consumer organizations
  - *Improve risk analysis*: Risk assessment, risk handling and risk communication
  - Continue consumer orientation of food related authorities
  - Strengthening consumer research
  - Develop a comprehensive information plan